

Э.Е. Ибраева¹, С.М. Дүйсенгазы²

¹*Ph.D, журналистика және саясаттану факультеті телерадио және қоғаммен байланыс кафедрасының доценті м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан,*

²*ф.ғ.к., доцент, журналистика және саясаттану факультеті телерадио және қоғаммен байланыс кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ ЖАНҰЗАҚ ЖӘНІБЕКОВТІҢ «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНДЕГІ РЕДАКТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҒЫЛЫМИ ТҰЖЫРЫМДАУ

Аңдатпа

Мақалада ХХ ғасырдың алғашқы жартысында қалыптасқан қазақ интеллигенциясының өкілі, дарынды публицист, журналист, қоғам қайраткері Жанұзақ Жәнібековтің «Алаш» партиясының баспа органы болған «Қазақ» газетіндегі редакторлық қызметі сараланды.

Алаш кезеңін қаузаған ғылыми әдебиеттер мен зерттеулердегі Жанұзақ Әлжанұлы басшылық жасаған «Қазақтың» нөмірлері туралы деректер зерделенді. Ғылыми мәліметтер мен тарихи даталардың бір-бірімен үйлеспейтіні алға тартылып, нақты ғылыми шешім жолында ізденіс қарастырылды.

Сондай-ақ, мұрағат қорларындағы «Қазақ» газетінің түпнұсқа тігінділерінен келтірілген ғылыми айғақтар дәйектеліп, ғылыми пайымдалды.

Мақала барысында Алаш кезеңіне қатысты зерттеулерде кездесетін тарихи мәліметтер ғылыми дәлелдемелер арқылы өз маңызын жойғанына куә боламыз.

Жанұзақ Әлжанұлының редактор болған «Қазақ» газетінің нөмірлері нақтыланып, дәйектелді және тұжырымдалған ғылыми шешімге қол жеткізілді.

Кілт сөздер: Алашорда, «Қазақ» газеті, редактор, Жанұзақ Жәнібеков, қайраткер.

E. E. Ibrayeva¹, S.M. Duisengazy²

¹*Assistant Professor of the Department of Teleradio and Public Relations of the Faculty of Journalism and Political Science, Ph.D, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.*

²*Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Head of the Department of Teleradio and Public Relations of the Faculty of Journalism and Political science, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.*

SCIENTIFIC CONCLUSIONS OF ALASH ACTIVIST ZHANUZAK ZHANIBEKOV'S EDITORIAL WORK IN "KAZAKH" NEWSPAPER

Abstract

The article analyzes the activities of the representative of the Kazakh intelligentsia formed in the first half of the 20th century, a talented publicist, journalist, public figure Zhanuzak Zhanibekov, who became the printed organ of the Alash party in the Kazakh newspaper.

In the scientific literature and research describing the Alash period, research on the issues of the newspaper "Kazak" under the leadership of Zhanuzak Alzhanuly was studied.

It was noted that scientific data and historical dates are incompatible with each other, and the search for a specific scientific solution was considered. In addition, the archive funds presented scientific evidence from the original files of the newspaper "Kazakh".

In the course of the article, we will witness how the historical data that are found in studies relating to the Alash period, through scientific evidence, eliminate their significance.

The issues of the Kazakh newspaper, whose editor was Zhanuzak Alzhanuly, were clarified, and consistent and articulated scientific decisions were reached.

Keywords: Alashorda, the newspaper "Kazakh", editor, Zhanuzak Zhanibekov, activist.

Э.Е. Ибраева¹, С.М. Дүйсенгазы²

¹Ph.D, u.o.доцента кафедры телерадио и связь с общественностью факультета журналистики и политологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан,

²кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой телерадио и связь с общественностью факультета журналистики и политологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

НАУЧНЫЕ ВЫВОДЫ РЕДАКТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АЛАШОРДИНЦА ЖАНУЗАКА ЖАНИБЕКОВА В ГАЗЕТЕ «КАЗАХ»

Аннотация

В статье проанализирована деятельность представителя казахской интеллигенции сформировавшиеся в первой половине XX века, талантливого публициста, журналиста, общественного деятеля Жанузак Жанибекова, ставшей печатным органом партии «Алаш» в газете «Казак».

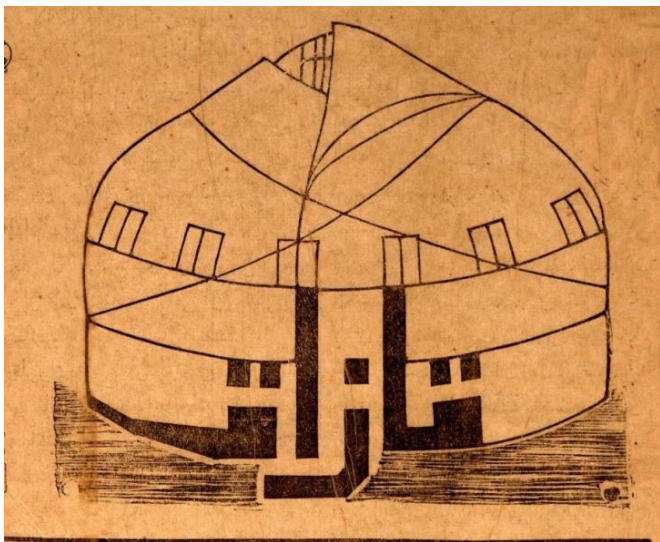
В научной литературе и исследованиях, описывающих период Алаш, были изучены исследование о номерах газеты «Казак» под руководством Жанузак Альжанулы. Было отмечено, что научные данные и исторические даты несовместимы друг с другом, и был рассмотрен поиск по конкретному научному решению. Кроме того, в архивных фондах были представлены научные свидетельства, приведенные из оригинальных подшивок газеты «Казак».

В ходе статьи мы будем свидетелями того, как исторические данные, которые встречаются в исследованиях, касающихся периода Алаш, через научные доказательства устраняют свою значимость.

Были уточнены номера газеты «Казак», редактором которой был Жанузак Альжанулы, и достигнуты последовательные и сформулированные научные решения.

Ключевые слова: Алашорда, газета «Казак», редактор, Жанузак Жанибеков, деятель.

Кіріспе. Қоғамдық-саяси «Қазақ» газеті 1913-1918 жылдар аралығында Орынбор қаласында жарық көрді. Алашорда үкіметінің баспа органы болған газеттің алғашқы саны 1913 жылдың 2-ақпанында шығып, таралымы 3000 данадан 8000 данаға дейін көтерілген. Басылым өзі жарық көрген алғашқы жылдары аптасына 1 рет, 1915 жылдан бастап аптасына 2 рет жарық көріп тұрды.«Қазақ» газетіне әр жылдары алаш қайраткерлері Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов және Жанұзақ Жәнібеков басшылық жасады.

Өз заманында «халықтың көзі һәм құлағы» болған «Қазақ» газетінің рәміз-бейнесіне зер салар болсақ (Сурет - 1. «Қазақ» газетінің рәміз- бейнесі).

түндігі батысқа қарай ашылған киіз үй бейнеленген. Есігінде قازاق яғни «Қазақ» деген жазуы бар. Рәміз-бейне туралы газеттің шығарушысы Ахмет Байтұрсынов: «Киіз үй – киіз туырлықты халқы. Үйдің түндігі ашық, есігі жабық болуындағы мағына: Түндік жарық беретін жол, есік

түрлі заттар кіретін жол дегендік. Жарық жолы ашық, еркін болсын, түрлі заттар кіретін жолы еркін болмасын делінген еді. Түндіктен түсетін жарыққа өнер-ғылым енгізілген еді. Түндік күнбатыс жағынан ашылуы өнер-ғылым Европа жағында күшті болған себепті қазақ ішіне Европа ғылым-өнері таралсын деген мағына еді» [1], - деп жазған болатын. Ал, есікке қазақ деп жазылуы – «Қазақ» газеті қазақ қоғамының күзетшісі болсын деген мағынаны білдіреді.

«Қазақ» газетін алаштанушы, ғалымдар кешенді түрде зерттеп келеді. Газет беттеріндегі жарияланымдар отандық зерттеушілер тарапынан араб жазуынан кириллицаға аударылып, жеке жинақ болып жарық көрді. Атап көрсетсек, 1993 жылы жарық көрген «Қазақ газеті» жинағы [2], 1998 жылы жарық көрген «Қазақ» жинағы [3], «Арыс» қорының «Алаш мұрасы» сериясымен жарық көрген «Қазақ» газеті 1913» [4], «Қазақ» газеті 1914» [5] жинақтары мен т.б. көптеген зерттеулерді айтуға болады.

Зерттеу жұмысының міндеті. Ғылыми әдебиеттер мен зерттеулерде Жанұзақ Жәнібековтің «Қазақ» газетіндегі редакторлық қызметіне қатысты әр түрлі деректер кездеседі. Бірінде алаш қайраткері «Қазақтың» 261-263 сандарына басшылық жасады делінсе, енді бірінде 261-265 нөмірлеріне редактор болғаны туралы мәліметтер бар. Осы деректерді салыстырып, зерттеу – жұмыстың негізгі міндеті саналады.

Зерттеу жұмысының мақсаты. «Қазақ» газетінің редакторы туралы мәліметтердің бір-біріне үйлеспеуі, деректердің түрлілігі – нақты ғылыми тұжырымды қажет етіп отыр. Зерттеудің басты мақсаты – «Қазақтың» Жанұзақ Жәнібеков басшылық жасаған нөмірлерін айқындап, айғақты дәлелдеме ұсыну және ғылыми шешімге қол жеткізу.

Зерттеу әдісі. «Қазақ» газетінің редакторларына қатысты мәліметтерді салыстыру және басылымның түпнұсқа тігінділеріне жүгіне отырып, ондағы тарихи деректерді пайымдау, анализдеу әдісі арқылы ғылыми тұжырым жасалынды. Тарихи деректердегі бір-біріне үйлеспейтін мәліметтер ғылыми айғақтар арқылы нақтыланып, дәйектелді.

Негізгі бөлім. «Қазақ» – өзі шығып тұрған бес жыл ішінде талай күрделі құбылыстардың, бірнеше қоғамдық сілкіністердің куәсі болды. Бір ғана қолдың саусақтарымен санауға болатын жылдар ішінде бір емес бірнеше ұрпақтың ғұмырына жетерліктей оқиғаларды, тарих үшін қасқағым деп айтуға келмейтін уақыт аралығында бірнеше ғасырға татырлық өзгерістерді басынан өткерді. Атап айтқанда, «Қазақ» екі жойқын соғыстың (бірінші әлем соғысы және азамат соғысы), 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісінің, екі қоғамдық-саяси төңкерістің (ақпан және қазан), төрт саяси биліктің (патша үкіметі, уақытша үкімет, Алашорда үкіметі және кеңес өкіметі) куәсі болды.

(Сурет - 2. «Қазақ» газетінің 1914 жыл шыққан нөмірі).

Ал, ең бастысы, «Қазақ» аласұрған заманның, аласапыран оқиғалардың тек сырттан қараған бақылаушысы ғана болып қана қойған жоқ. Ол, біріншіден, сол бір қиын-қыстау жылдары қазақ ұлтының мүддесін қорғаған қамқоршысы, оның тұйықтан шығар жолын көрсеткен жолбасшысы болды. Демек, «Қазақ» газетінің ең басты ерекшелігі, оның айқын ұлттық сипатта болуы. Ондағы дүниелердің ең басты құндылығы, олардың ұлт мүддесіне сай пайда болуы. Газет материалдарының мән-мағынасы мен мазмұнының ұлттық сұранысқа толық сай келуі. Оның ең басты себебі, дүние қаншама рет астан-кестең болып, асты үстіне түсіп жатпасын «Қазақ» өзінің басты ұстанымы – ұлт мүддесін қорғаудан еш таймауы.

Екіншіден, ол буырқанған оқиғалардың бел ортасында жүріп, қайнаған құбылыстармен үдерістер барысын суретке түсіргендей өз беттерінде әлеспелі (синхронды) бейнеледі. Олар туралы мәліметтерді тасқа басып, өз беттерінде хаттады. Сөйтіп «Қазақ» қазақ өмірінің аса бір

күрделі кезеңінің шежіресіне, баға жетпес жазба дерек көзіне айналды [6].

Ең алдымен айтарымыз, «Қазақ» газетінің шығуының өзі қайталанбас қоғамдық құбылыс ретінде ұлт тарихынан өшпес орын алып, қазақ тарихының ажырамас бөлігіне айналуы. Халқымыз тарихының аса бір күрделі кезеңінде тұтас бір ұлтты өлім ұйқысынан оятып, санасына қозғау салған «Қазақ» сияқты газеттің маңызы мен қазақ тарихындағы орны туралы заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов, сол XX ғасырдың басында-ақ: «Жазба әдебиетте Абайдан соң

аты аталатын – «Қазақ» газеті деп, «Қазақтың» жазба әдебиетімізден алар орнын атап көрсетсе, «Қазақтың» қазақ халқының өмірінен алар орны туралы: «Қазақтың еңкейген кәрі, еңбектеген жасына түгел ой түсіріп, өлім ұйқысынан оятып, жансыз денесіне қан жүгіртіп, күзгі таңның салқын желіндей ширатып ширықтырған, етек жеңін жиғызған «Қазақ» газеті болатын» деп, газеттің тарихи маңызын жеріне жеткізе айтқан. Оған қосарымыз «Қазақтан» бұрын да, «Қазақтан» кейін де қазақ баспасөзі тарихында мұндай деңгейге көтеріле алған бірде бір басылымның болмағандығы. Демек, «Қазақтың» қазақ тарихында қайталанбас қоғамдық құбылыс ретінде мәңгі қалары күмәнсіз [6, 57 б.].

Талқылау. Алаш қайраткері Жанұзақ Әлжанұлы Жәнібеков – «Қазақ» газетіне ұлы Ахмет Байтұрсынов пен талантты публицист Міржақып Дулатовтан кейін редакторлық еткен тұлға.

Ж.Жәнібековтің «Қазақ» газетіндегі бас редакторлық қызметі жайында тарихи еңбектерде түрлі деректер кездеседі.

Мысалы: библиограф-ғалым Ү.Субханбердинаның 1990 жылы «Зерде» ғылыми көпшілік журналында жарияланған «Әйгілі «Қазақ» газеті» мақаласында: «...Газеттің 1918 жылғы 261-265 сандарының редакторы – Жанұзақ Жәнібеков» [7], - деп жазды.

Осы деректі ел тарихына арналған оқулықтан да кездестіреміз. «Қазақстан тарихы» оқулығының 706-бетінде: «Қазақ» газеті 1918 жылы (№261-265) Жанұзақ Жәнібековтің редакциялауымен шықты» [8, 706 б.], - делінген.

Ал, алаштанушы-ғалым Қ.Сақ «Ұлттық сана ұйытқысы» еңбегінің «Қазақтың» соңғы бас редакторы» атты бөлімінде: «...тиісті бағасын алуға тұрарлық тұлға – Жанұзақ Жәнібеков. Ол газеттің 1918 жылғы 261-263 сандарына бас редактор ретінде қол қойған» [9, 86 б.], - деген дерек келтірді.

Жанұзақ Жәнібековтің «Қазақ» газетіндегі редакторлық қызметіне қатысты бір-біріне үйлеспейтін деректер ғылыми нақтылауды қажет етті. Ғылыми дәлдікке көз жеткізу үшін «Қазақ» газетінің түпнұсқа тігінділеріне жүгіндік.

Басылымның түпнұсқасындағы мәліметтер келесідей:

№261, 23 июль, вторник, 1918 жыл. Уақытша шығарушы: Жанұзақ Жәнібеков. Бастырушы: «Азамат» серіктігі [10].

№262, 30 июль, вторник, 1918 жыл. Уақытша шығарушы: Жанұзақ Жәнібеков. Бастырушы: «Азамат» серіктігі [11].

№263, 5 сентябрь, бейсенбі, 1918 жыл. Шығарушы: Міржақып Дулатұлы. Бастырушы: «Азамат» серіктігі [12].

№264, 10 сентябрь, сейсенбі, 1918 жыл. Шығарушы: Міржақып Дулатұлы. Бастырушы: «Азамат» серіктігі [13].

№265, 16 сентябрь, понедельник, 1918 жыл. Шығарушы: Міржақып Дулатұлы. Бастырушы: «Азамат» серіктігі [14].

№266, 26 сентябрь, четверг, 1918 жыл. Шығарушы: Міржақып Дулатұлы. Бастырушы: «Азамат» серіктігі [15].

Айта кетерлік жай, барлық тарихи еңбектерде «Қазақ» газетінің барлығы 265 нөмірі жарық көрді делініп келді.

Алайда, 2013 жылы күтпеген ғылыми жаңалық орын алып, «Қазақ» газетінің 266-нөмірі табылды.

Табылған 266-нөмірге редактор ретінде Міржақып Дулатов қол қойған екен.

Зерттеуші-ғалымдарымызды елең еткізген бұл ғылыми жаңалық өз алдына бөлек тақырып.

Жоғарыда келтірген тарихи деректердің негізінде, Жанұзақ Жәнібеков «Қазақтың» 261 және 262-санына басшылық жасағанын сондай-ақ, Ж.Әлжанұлы аталған басылымның соңғы редакторы емес екеніне көз жеткіздік.

Жанұзақ Жәнібековтің «Қазақ» газетіне басшылық етуі замананың алмағайып уақытына тура келді.

«... Әйгілі 1917 да келді. Большевиктер бүлік жасады. Сол кездің айдай анық шындығы: ешкім большевиктер жеңеді, енді билік біржола солардың қолына өтеді деп ойлаған жоқ (бұл кездің газет мақалалары осылай дейді – Д.К). Ұлт зиялылары осы жылы шілдеде Алаш партиясын құрып, желтоқсанда Алаш Үкіметін (Алаш Орда) орнатып, жаңа мемлекет құрылысына білек сыбана кірісіп те кетті. Түкістандықтар да қарап жатпады: 1917 жылы 27 қараша

күні Қоқандта Түркістан автономиясын жариялады. Сөйтіп замананың шайтанын, отаршылдықтың зардабын екі жақтап қумақ болды [16].

(Сурет - 3. «Қазақ» газетінің редакторы – Жанұзақ Әлжанұлы Жәнібеков (1889-1937).

Алайда заман ауаны өзгере бастады. Большевиктер билікке таяп қалды. Алаш көсемдері Ә.Бөкейханов пен А.Байтұрсынов Орынбор қаласынан кетуге мәжбүр болды.

Уақытша үкімет тұсында Жанұзақ Жәнібековке «Қазақ» газетін шығару ісі сеніп тапсырылды.

Жанұзақ Әлжанұлы басшылық еткен «Қазақ» газетінің 1918 жылғы 261- санында (1918, 23 шілде):

- «Орынбор хабарлары» атты большевиктер мен атты-казактар арасындағы қақтығыстарға «Қазақ» газетінің пікірі берілген бас мақала;

- Дутовтың Торғай, Ырғыз уездерін алғандығы жөніндегі «Ел хабарлары»;

- Большевиктерге қарсы жазылған «Жарнама. Учредительное собраниенің члендерінен құрылған комитет өкілдерінің Торғай облысының халқына таратқан жарнамасы» атты Учредительное собрание өкілдерінің ұжымдық мақаласы;

- М.Дулатовтың Орынборға оралуы жайында жазылған «Дулатовтың шабуылдан қайтуы» атты мақала;

- Орал облысындағы саяси өзгерістері сөз етілген «Уақытша. Ойыл уалаятының хукіметі» атты ішкі хабар;

«Торғай мекемелерін басқару» атты Торғай облыстық комитетінің Қостанайға көшуі туралы жазылған мақала т.б. басылды.

Ал, 1918 жылғы 262-санында (1918, 30 шілде):

- «Алашорда» хукіметінің іске кіріскені туралы келген телеграмма» атты бас мақала;

- «Башқұртстан хукіметі» жайынан жазылған мақала;

- Бейімбет Майлиннің «Алашорда» партиясына арналған «Алашордаға» атты өлеңі т.б. жарық көрді.

Айта кетерлік жай, басылымның бұл екі санында жарық көрген мақалалардың көбісінің авторы көрсетілмеген.

Қорытынды. «Қазақ» газетіндегі еңбек жолын корректорлықтан бастаған қалам қайраткері Жанұзақ Әлжанұлы елдегі қоғамдық-саяси жағдайдың ең бір қиын ахуалында газеттің редакторлық қызметін абыроймен атқарып шықты.

«Алаш» партиясының көсемдері Ә.Бөкейханов пен А.Байтұрсынов Міржақып Дулатовтан кейін «Қазақ» газетін Жанұзақ Жәнібековке сеніп тапсырды.

29 жасар Ж.Әлжанұлы күтпеген халде билік жүйесіне келген большевизмнен еш қаймыққан жоқ. «Қазақтың» бас редакторы жаңа билікке айбат көрсетіп, ымырасыз мақалаларды оқша жаудырды.

Алаш зиялыларының қарым-қабілеті мен біліктілігі жайында Елбасымыз Н.Назарбаев: «...ғасыр басындағы қазақ зиялылары саяси көзқарастар мен саясат технологиялары тұрғысынан алғанда тіпті қазіргі заманның терминдері жөнінде де әлдеқайда ілгері кеткен еді.

Мұның өзі сол кездегі бүкіл Азия құрылығындағы бірегей құбылыс болатын. Қазақтың мемлекет қайраткерлерінің тотаритарлық режим үшін ерекше қауіпті болғандығы сол – бұл адамдар саяси құрылыстың өрге баспайтын ескі түрлерін қайта жандандырамыз деп әуре болмай-ақ, шын мәніндегі осы заманның мемлекетін құра алатын еді» [17], - деп баға берген болатын.

Алайда, қаламды қару етіп, халқын өркениетті тәуелсіздікке бастаған алаш зиялыларының қасіретті қайреткерлік жолы бүгінгі ұрпаққа мәңгілік үлгі боп қалмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=46825> 06.07.2020
2. Әбдиманұы Ә. Қазақ газеті. – Алматы: Қазақ университеті, 1993. –242 б.
3. Қазақ / құрастырушылар: Ү.Субханбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов. –Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1998. – 560 б.
4. Смағұлова С., Әнес Ф., Замзаева Т. Қазақ газеті 1913. – Алматы: Арыс, 2009. – 480 б.
5. Смағұлова С., Әнес Ф., Замзаева Т. Қазақ газеті 1914. – Алматы: Арыс, 2009. – 504 б.
6. Атабаев Қ. Қазақ газеті және қазақ тарихы // Қазақстан-2050 Стратегиясы: қазақ журналистикасының тарихы, бүгінгі мен даму болашағы: «Қазақ» газетінің 100 жылдығына арналған республикалық ғылыми-теориялық конференция жинағы. – Астана: Л.Н. Гүмилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2013. – 56-60 бб.
7. Субханбердина Ү. Әйгілі «Қазақ» газеті // Зерде. – 1990.–№ 5.

8. Қазақстан тарихы: 5 томдық.– Алматы: Атамұра, 2002. – Т.3. – 768 б.
9. Сақ Қ. Ұлттық сана ұйытқысы. – Алматы: Қазақ университеті, 1998. – 275 б.
10. Қазақ. – 1918. – №261.
11. Қазақ. – 1918. – №262.
12. Қазақ. – 1918. – №263.
13. Қазақ. – 1918. – №264.
14. Қазақ. – 1918. – №265.
15. Қазақ. – 1918. – №266.
16. Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры. – Алматы: Ел-шежіре, 2008. – 360 б.
17. Назарбаев Ә.Н. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 б.

References:

1. <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=46825> 06.07.2020
2. Abdimanuly O. *Kazakh newspaper*. - *Almaty: Kazakh University, 1993. -242 P.*
3. *Kazakh / compilers: U. Subhanberdina, S. Dautov, K. Sakhov. - Almaty: main editorial office of the Kazakh encyclopedia, 1998. - 560 P.*
4. Smagulova S., Anes G., Zamzaeva T. *Kazakh newspaper 1913*. - *Almaty: Arys, 2009. - 480 P.*
5. Smagulova S., Anes G., Zamzaeva T. *Kazakh newspaper 1914*. - *Almaty: Arys, 2009. - 504 P.*
6. Atabayev K. *Kazakh newspaper and Kazakh history // strategy Kazakhstan-2050: history, present and prospects of development of Kazakh journalism: collection of the Republican scientific and theoretical conference dedicated to the 100th anniversary of the newspaper "Kazakh". - Astana: L. N. Gumilyov Eurasian National University, 2013. - pp. 56-60.*
7. Subhanberdina U. *famous newspaper "Kazakh" // Zerde. – 1990.–№ 5.*
8. *history of Kazakhstan: in 5 volumes. Almaty: Atamura publ., 2002. Vol. 3.p. 768.*
9. saka K. *the foundation of national consciousness. Almaty: Kazakh University, 1998. - 275 P.*
10. *Kazakh. – 1918. – №261.*
11. *Kazakh. – 1918. – №262.*
12. *Kazakh. – 1918. – №263.*
13. *Kazakh. – 1918. – №264.*
14. *Kazakh. – 1918. – №265.*
15. *Kazakh. – 1918. – №266.*
16. *Kamzabekuly D. spiritual pedestal of Alash. Almaty: El-shezhire publ., 2008. - 360 P.*
17. *Nazarbayev A. N. on the wave of history. Almaty: Atamura publ., 1999. – 296 P.*